

Проф. др Александар Растовић
Научни саветник
Историјски институт Београд

НЕКОЛИКО ДОКУМЕНАТА О СТАЊУ У ПЉЕВАЉСКОМ КРАЈУ 1906. ГОДИНЕ

Апстракт: У раду је приказана политичка ситуација у Пљевљима и околини током побуне сељака 1906. године, која је представљала део ширег аграрно-социјално-националног покрета познатог под називом Раоничка буна. На основу српских архивских докумената и сведочанстава угледних политичких представника из Пљеваља следи закључак да су иза побуне стајали Аустроугарска и њене власти.

Кључне речи: Аустроугарска, немири, Пљевља, Пљеваљски санцак, Раоничка буна, стара Херцеговина, Стеван Самарџић, митрополит Ниђифор Перић

Привремено затишје или лажни мир које је овладало Балканским полуострвом после завршетка Берлинског конгреса нагло је прекинуто првих година двадесетог века. Мајски преврат 1903. године и смена династија у Србији, устанак хришћана у Битољском и Солунском вилајету августа исте године, стални прогони српског народа на територији Косовског вилајета најбоље илуструју немирно стање које је тих година владало Балканом. У сличној и готово незавидној ситуацији су се нашли Срби у старој Херцеговини и западном делу Рашке области. Посебно лоше стање је владало у пљеваљском санцаку. Због стратешке важности овог простора аустријска политика, која је Пљевља сматрала “аустроугарским делом Балкана”, је по сваку цену покушавала да спречи његово повезивање са Србијом и Црном

Гором.¹ У том смислу подстицани су немири и побуне локалног становништва, а истовремено подгревана нетрпељивост и сукоби православног и муслиманског становништва.

Положај тамошњих Срба се нарочито погоршао током 1905. и у 1906. години. Пљеваљски крај је тих година био захваћен великим побунама и немирима које су представљале део ширег аграрно-социјално-националног покрета познатог под називом Раоничка буна, чије је избијање повезано са одлуком турских власти да повећају порезе на крупну стоку у јесен 1903. године.² Иначе, постојале су чврсте индиције да су иза појединих предводника и самих буна стајале аустроугарске власти. Тако је Стеван Самарцић, управитељ пљеваљских основних школа, тврдио да иза немира стоји аустријски конзул гроф Драшковић који је био на вези са Филипом Ђурашковићем, угледним трговцем из Пљеваља.³

После привременог смиривања, покрет се августа 1905. године поново распламсао, а разлог поновних немира је била одлука турских власти да изврше убирање десетине, пореза на школе и приреза уз порез. Овог пута побуна је обухватила велики број пљеваљских села. Уследила је снажна дипломатска активност Србије, Русије и Француске и на њихове притиске, султан одлучује да укине новоуведене пореске обавезе, али само оне које су се тицале сељака. Побуна је завршена септембра 1905, али остало је да тиња незадовољство муслиманских ага и бегова и српских трговаца, јер су се током трајања побуне десиле многобројне пљачке и отимачине.

Турске власти у складу са својом традиционалном навиком изврдавања донетих одлука нису укинуле порезе како је султан првобитно одлучио већ је само привремено обустављена њихова примена. Почетком пролећа 1906. године поново су почели да разрезају порез на крупну стоку и прирез за школе, а повећан је и тзв. порез аскерија (војница). То је изазвало експлозију незадовољства сељака у пљеваљском санцаку и довело до избијања још веће побуне и немира који су трајали све до 1907. године. Колико је интензитет побуне био велик показује и податак да је немирима обухваћен простор од Вранеша до пљеваљских села са десне стране Таре. Сељаци су били одлучни да плаћају само постојеће, али не и новоуведене порезе. И поред обећања турских власти да се порези неће прикупљати и смиривања самог покрета, уследила су хапшења и убијања српских сељака.

¹ С. Терзић, *Пљевља на путу у ново доба (1804-1912)*, у *Историја Пљеваља*, Пљевља 2009, 207, М. Петровић, *Документи о Рашкој области 1900-1912*, Београд 1995, 9.

² С. Терзић, нав. дело, 220, М. Петровић, нав. дело, 17.

³ С. Терзић, нав. дело, 221.

Турске власти су сматрале да је социјално-национални покрет Срба у пљеваљском санцаку попримио опасне димензије и да може да представља претњу њиховим интересима. Зато је одлучено да се са покретом радикално обрачуна. Прво је у инспекцију побуњених крајева послат Шемси-паша Бишевац, косовски валија, али пошто се ситуација није изменила већ је дошло до још једног циклуса побуна у селима Пљеваљског санцака, турске власти су тамо упутиле бројне трупе (пешадија, артиљерија, коњица) 13. маја 1906. године. Борбе су трајале пуних месец дана и поред паљевина села и пљачки имовине, турске трупе су уз подршку Албанаца извршиле и бројна убиства српских сељака и њихових вођа.⁴ Уследила су и хапшења побуњеничких вођа. Иако је до престанка побуне дошло током 1907. године, ситуација у Пљеваљском санцаку остала је ровита и у наредним годинама. Пљачке, убиста, насиље над Србима одигравала су се свакодневно.

О готово несносној ситуацији која је у Пљевљима и селима пљеваљског санцака владала током 1906. године, када је интензитет побуне против турских власти био најјачи, као и турска одмазда, кажњавање и гушење буне, говоре бројни извештаји које су угледни Срби - Пљевљаци, али и службеници српске царинарнице, војна лица и, политичари, дипломате тих месеци слали Министарству иностраних дела Краљевине Србије. Издвојили смо неколико најкарактеристичнијих извештаја.

Најинтересантније и најпоузданије извештаје о побунама у пљеваљском санцаку током 1906. године и понашању турских власти према побуњеницима саставио је Стеван Самарцић, просветни радник, управник српских основних школа у Пљевљима, приповедач и публициста за потребе српског Министарства иностраних дела. Један број извештаја је лично слао надлежнима у министарство, а неке је преносио Јован Ђуровић, вршилац дужности управника српске царинарнице у Јавору који је и сам редовно слао краће извештаје углавном информативног карактера о стању ствари на терену.

Први Самарцићев извештај упућен царинарници у Јавору датиран је 2. марта 1906. године. У њему се исцрпно говори о великом комешању и незадовољству међу становништвом пљеваљског санцака због одлуке турских власти да затворе двадесетак Срба окривљених да су учествовали у убиству једног Турчина, и поновној наплати пореза иако су власти обећале да ће прекинути са његовим убирањем. Самарцић упозорава на постојање снажног револуционарног расположења међу сељацима и да је узалудно да се одврате од дизања побуне.⁵ Он такође, упозорава да су сељаци тражили од свог

⁴ С. Терзић, нав. дело, 225.

⁵ АС, МИДС, ПО, 1906, ПП., Бр. 1, Самарцић - Царинарници на Јавору, 17. II/2. III, 1906,

учитеља да се обрати краљу Петру Карађореввићу и да од њега затражи оружје јер сва села желе да се наоружају. Помоћ су тражили и од руског конзула у Митровици. Колика је била решеност сељака да обнове немире и распламсају покрет отпора показује и чињеница да су били спремни да запрете свакоме ономе ко буде неверан у наступајућим дешавањима планираним за пролеће 1906. године. Његов закључак је гласио да је цео народ за дизање на буну јер им је “дозлогрдило, што Турци неће ни мало поштено да раде, а наш свет за тим бунио се до сад чешће, па од тих буни и видио неке користи, па већ навикао на њих, а ушао у њих револуционарни дух, па мучно их је сад уставити”.⁶

Управник српских основних школа такође упозорава и на аустријску пропаганду која домаће становништво подстрекава на побуну и нуди оружје. Такође, јавља да је сазнао да се група сељака састала са др Јашом Ненадовићем, српским послаником у Цариграду на кратовској караули (Пријепољска каза) и да су том приликом добили оружје. Ненадовић се распитивао о расположењу народа, није позивао на побуну већ је апеловао да народ остане миран, али да треба да буде спреман када дође до избијања једног ширег то јест опшег устанка од Босне до Солуна који би по проценама Ненадовића букнуо за две до три године. Вероватно се мислило на формирање једног ширег балканског савеза и избијање општег балканског рата до кога ће доћи шест година касније.

Самарцић на крају извештаја тражи од српских власти став Србије у случају да и поред свих одвраћања ипак избију већи нереди, и у том случају дође до мешања аустријске војске. Иначе, он је по саветима српских власти требало да утиче да домаће становништво да одустане од припреме побуне против турских власти с обзиром да за тако нешто по њиховим проценама нису сазрели услови. Његови напори остали су узалудни.

Други детаљни извештај о развоју побуне у селима око Пљеваља и захтевима у вези са ослобађањем ухапшених, Самарцић је послао Министарству иностраних дела Србије преко Јована Ђуровића 21. марта 1906. Самарцић је поименично навео десетак села између осталих Косаница, Драгаши, Мељак, где је избила побуна због убирања нових пореза. Описао је и велики збор у селу Хоћевина где се окупило око двеста људи који су тражили од Сулејмана паше да обустави прикупљање зама, што је одбијено уз претњу

Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914, књига II, свеска I/L, 1/14. јануар-31. март/13. април 1906. Приредили Љ. Алексић Пејковић, Ж. Анић, Београд 2006, бр. 224, 487.

⁶ Исто, 488.

употребе оружја. Сељаци су, напомиње Самарџић, одустали од даљег отпора, али само до Ђурђевдана односно док се не наоружају. У овом писму управник српских школа у Пљевљима се осврнуо и на личност Филипа Ђурашковића, познатог пљеваљског трговца, кога је сумњичио да је у тајним и блиским контактима са аустријским конзулом Драшковићем с којим се често састаје. Ђурашковића је сумњичио да стоји иза народног отпора против плаћања зама.⁷

О стању у пљеваљском крају Стеван Самарџић је српском Министарству иностраних дела поднео извештај 9. маја 1906. године. Из њега сазнајемо да је део сељака одбио да приступи попису становништва које спроводе турске власти, као и да је тамошњи суд осудио четворицу Срба на казне затвора од једне до три године под оптужбом да су подстрекавали народ на побуну и преносили оружје из Србије. И овом приликом Самарџић је упозорио српске власти да Турци и даље поступају нељудски према локалном становништву, и да својим поступцима само изазивају народ на револт.⁸

Четврти велики извештај Самарџић је проследио 16. маја 1906. године Јовану Јовановићу - Пижону, шефу конзуларног одељења МИД-а, и у њему обавештава о избијању сукоба на турско црногорској граници односно великим немирима на просторима између Косанице, Премћана, границе Црне Горе, Вранеша и Камене Горе. Самарџић је иначе лично обавештавао Пижона о узаврелим приликама у пљеваљском крају о чему постоји њихова преписка која се налази у фонду Јована Јовановића у Архиву Југославије. По његовим изворима узрок нове побуне је била одлука кајмакама вранешког да на планини Стожер сагради караулу преко које би се контролисало кретање тамошњег народа. Дошло је до пушкарања и том приликом су према изворима који потичу од Сулејман паше погинула два аскера, а на српској стани је било седамнаест погинулих и рањених. Међутим, према другом извору информација до кога је дошао, турска страна је изгубила седам војника. Анализирајући тај тежак инцидент Самарџић је изразио своју сумњу да су Срби могли да се тако енергично супротставе оружјем, мада у крајњем случају није искључивао ни ту могућност.⁹

⁷ АС, МИДС, ПП, 1906, Бр. 1, Ј. Ђуровић-МИД-у, 8/21. III 1906, М. Петровић, *Документи о Рашкој области 1900-1912*, Београд 1995, бр. 82, 113-115.

⁸ АС, МИДС, ПО, 1906, ПП, Бр. 87, Царинарница Краљевине Србије-Јавор, МИД-у, 26. IV/9. V 1906, Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914, књига II, свеска I/II, 1/14. април-30. јун/13. јули 1906. Приредили Љ. Алексић Пејко-вић, Ж. Анић, Београд 2006, бр 461, 890.

⁹ Архив Југославије, 80, К, 35, Л. 322-324, С. Самарџић-Ј. Јовановићу, 3/16. V 1906, Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914, књига II, свеска I/II, бр. 488, 951-953.

О новим нередима на црногорско-турској граници то јест о турским злочинима у вранешком, бјелополском и пљеваљском крају и отпору устаника Самарцић је саставио нови извештај 6. јуна исте године. Том приликом је упозорио да су зулуми турске војске толико интензивни да он страхује да ће то довести до потпуног истребљења Срба у Вранешима. Посебно тешке злочине турски војници су вршили над женама и децом. Навео је и податак да су села Борице, Стожер, Борова, Крунице, Горице, Прошћење у највећој мери спаљена. То је довело до појаве таласа избеглица који немају где да се врате пошто су им имања у потпуности уништена. У тамошњим борбама по његовим подацима погинула су и два човека из, како је забележио, “наше нахије” који су притекли у помоћ Србима у Вранешима. Навео је и пример свирепог убиства мирољубивог Србина Милете Радовића који је искасапљен у хану на Левер Тари. Потпуна инертност турских власти у испитивању и кажњавању евентуалних виновника овог злочина по њему додатно раздражује домаће становништво.¹⁰

Малтретирање Срба од стране турских власти и војске била је тема и извештаја од 18. августа 1906. који је Самарцић директно упутио МИД-у Србије. У њему јавља да власт и даље врши притисак на сељаке, мучи их, хапси, и притиска их да предају оружје. Сељаци су били у недоумици шта да чине и у страху од хапшења су ретко силазили у град због пазара и трговине. Истовремено уочљива је и убрзана изградња турских пограничних караула дуж Таре и велике аустријске касарне у оквиру њиховог војног гарнизона.¹¹

Последњи седми извештај у 1906. години о приликама у пљеваљском санџаку Стеван Самарцић је упутио Мирославу Спалајковићу, шефу конзуларног одељења МИД-а 13. новембра. У овом опширном извештају упознао је српске власти на неколико ствари. Прва се тицала посете митрополита Рашко-Призренског Нићифора Перића Пљевљима од 10. септембра до 27. октобра, која је по њему донела много користи како општем државном народном интересу тако и црквено школским пословима. Захваљујући иницијативи митрополита Перића у Пљевљима је основано Певачко друштво и Акционарски фонд (штедионица) који је добио и свој Управни и Надзорни одбор. На чело одбора је изабран Филип Ђурашковић, за кога Самарцић тврди да и није био најадекватнији кандидат.

¹⁰ АС, МИДС, ПО, 1906, ППО, С-ред 815, П. Бр. 289, Царинарница Краљевине Србије-Јавор, МИД-у, 24. V/6. VI 1906, Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914, књига II, свеска I/II, 570, 1061-1063.

¹¹ АС, МИДС, ПП, 1906, Бр. 87, С. Самарцић-МИД-у, 8. август 1906, М. Петровић, *Документи о Рашкој области*, бр. 98, 129.

Такође, информисао је српску Владу да су турске власти и Сулејман паша врло резервисано примили вести о оснивању ових институција. Међутим, управо захваљујући митрополиту Перићу, омекшан је њихов однос према Певачком друштву и Штедионици, које по његовим уверавањима нису шкодиле турским државним интересима. Самарцић је разлоге за одбојан став Турака према овим институцијама видео у интригама грофа Драшковића, аустријског цивилног комесара. Пренео је и информацију да је приликом проласка митрополита Перића кроз села Подборове и Борове пуцано на њега од стране Турака, али да није био повређен.¹² На крају овог писма осврнуо се и на ситуацију у пљеваљском крају након суровог гушења немира. Потврдио је да влада мир, да се сељацима више не гледа кроз прсте, да се наплаћује данак. Његова је процена била да у скорије време нема изгледа да ће доћи до подизања неке нове побуне иако то жели гроф Драшковић.¹³

По озбиљности и начину анализе економских социјалних и политичких прилика у околини Пријепоља Пљеваља, Нове Вароши и Сјенице поред Самарцићевих извештаја истиче се опширни документ који је саставио Никола Минић, тадашњи суплент пљеваљске Гимназије, иначе њен директор између 1919. и 1922. године, начелник Пљеваљског округа и посланик Радикалне партије у Привременом народном представништву Краљевине СХС 1919-1920. године. Извештај је послат 13. новембра 1906. године као прилог већ споменутог извештаја управника Самарцића и био је адресиран на Министарство иностраних дела Србије. Занимљивост овог извештаја се огледа у томе што је аутор предложио свој програм материјално-социјалног и национално-ослободилачког рада који треба да доведе до опоравка српског народа у пљеваљском крају и турској царевини и остваривања његових крајњих националних и државних циљева.

На почетку Минић даје неке основне природно-географске карактеристике пљеваљског краја, подвлачећи тежак економски положај српског народа. С друге стране напомиње да је основни интерес политичких власти само да изврше наплату пореза и државних дажбина, при чему опште не воде рачуна да ли становништво може да изврши сва та плаћања. Власти се само брину како да задрже народ у покорности и сачувају ауторитет власти. Све то доводи до честих побуна против турске власти, при чему и Никола Минић напомиње страно мешање и подстицање на бунт.

¹² АС, МИДС, ПО, 1906, ППО, Б-ред 1400, С. Самарцић- М. Спалајковићу, 31. X/13. XI 1906, Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914, књига II, све-ска 2/II. 1/14. октобар-30. децембар/13. јануар 1907. Приредили Љ. Алексић Пејковић, Ж. Анић, Београд 2006, бр. 336. 599-601.

¹³ Исто, 602.

Минић се осврнуо и на феномен зеленашења који је видно присутан код српског народа односно сеоског становништва које је притиснуто многобројним обавезама према агама и беговима након исплате свих дуговања немају новца, и због тога се задужују по енормно високим каматама, чиме доспевају у зачарани круг инсолвентности и континуираног осиромашивања. Због свега тога народ се слабо храни, присутне су многобројне заразе и болести, што доводи до тога да народ више умире него што се рађа. Све то ствара једну крајње суморну и неповољну слику о жалосном социјалном и економском положају Срба у пљеваљском санџаку. Минић сликовито пише да “наш сељак не живи већ бедно вегетира од данас до сутра. Његов се положај ни за длаку не поправља, него напротив стално из године у годину погоршава. Он живи најпримитивнијим и најбеднијим животом и начином исхране мало или нимало разликује се од живота најобичнијих животиња. Живот којим живе животиње у културним земљама много је бољи и завиднији од живота којим живи наш живаљ у турској царевини.”¹⁴ Минић даље упозорава да ако се настави даље пропадање сељака неминовно следи његова пропаст.

Да би се предупредило уништавање српског народа у пљеваљском крају Никола Минић је изнео неколико предлога, при чему је био мишљења да економски и социјално јак и стабилан народ може да се одбрани односно да на тај начин може да оствари своје националне интересе. По њему први и основни задатак који стоји пред српским народом односно његовим властима је да се подигне материјално благостање и култура, што ће истовремено омогућити јачање његове националне и одбрамбене моћи да се супротстави сваком туђинском утицају. Национални рад мора бити осмишљен и добро постављен, што искључује лутања која су била својствена досадашњем националноослободилачком покрету. Прва тачка је подразумевала да сељаци постану власници земље коју обрађују, а за остваривање тог амбициозног циља требало је уложити капитал од сто до стодвадесет хиљада динара у пљеваљски Црквено-школски новчани завод који би сељацима додељивао новац из фонда од кога би они куповали обрадиву земљу. Ово би било врло остварљиво с обзиром на то да и Турци све више материјално пропадају, тако да своју земљу дају односно продају у бесцење. Обрадом земље односно убирањем летине и плодова за врло кратко време би се остварила добит којом би вратили новац добијен од завода. Минић предлаже и привредно образовање учитеља како би корисно деловали на народ.

¹⁴ АС, МИДС, ПО, 1911, ПП, Бр. 7297, прилог, Минић- МИД-у, 31. X/13. XI 1906, Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914, књига II, свеска 2/II, бр. 336, 602-604.

Следећа тачка програма односила се на управљање заједницом српског народа у Пљевљима. На челу те заједнице требало би да се нађе човек од огромног ауторитета који би својим квалитетима очувао јединство заједнице и спречио страни утицај. Министарство спољних послова Србије би било у сталном контакту са тим поверљивим човеком, представником српске заједнице преко кога би давао поверљиве инструкције о вршењу националног рада у народносним крајевима. Сваку недисциплину и самовољу која би штетила интересима заједнице требало би најоштрије кажњавати.

На крају Минић упозорава да се страни утицај међу српским народом све више шири, а крајње неповерење и осиноност турских власти према Србима злоупотребљавају аустријски агенти и шпијуни под контролом конзула Драшковића. Осим тога они шире гласине да Србија преко поверљивих људи спрема устанак у пљеваљском крају.¹⁵

Иако информативни, извештаји цариника Јована Ђуровића и Саве Банковића, о избијању побуна, њиховом току, борбама турских војника и устаника, казненој експедицији турских снага незаобилазни су у склапању поуздане слике о Раоничкој буни у пљеваљском санцаку током 1905. и 1906. године. Тако на пример јануара 1906. године Ђуровић извештава МИД да је наметање нових пореза од стране Турака изазвао снажан револт народа у пљеваљском крају, да су затвори у Пљевљима препуни сељака, као и да народ тражи њихово пуштање.¹⁶

У складу са инструкцијом МИД да српски народ треба да се уздржава од изазивања немира, Ђуровић је 30. марта известио српску Владу да би требало учинити све што је могуће да се осујети било какав покушај изазивања нове побуне против турских власти јер би последице могле да буду несагледиве. Ђуровић је отишао и корак даље износећи свој предлог мера како би покрет против Турака требало спречити. Сматрао је да би тајно на Јавору требало окупити угледне народне вође из српских села која су склона отпору и саопштити им све опасности и катастрофалне последице које могу да наступе у случају организовања и подизања нове буне. Предлагао је и да на састанку буде присутан неки изасланик из Београда, и то војно лице у униформи, који би им објаснио све последице ако дође до побуне и смирио их тврдњом да Србија стоји иза њих и да треба да сачекају погодније прилике за дизање устанка против Турака.¹⁷

¹⁵ Исто, 605-606.

¹⁶ АС, МИДС, ПП, 1906, Бр. 17, Ј. Ђуровић-МИД-у, јануар 1906, М. Петровић, *Доку-менти о Рашкој области*, БР 77, 109-110.

¹⁷ АС, МИДС, ПП, 1906, Бр. 159, Ј. Ђуровић-МИД-у, 17/30. III 1906, М. Петровић, *Документи о Рашкој области*, бр.83, 115-116.

Крајем маја 1906, Ђуровић је информисао српско Министарство иностраних дела да је велика буна избила у селима Шаховић, Барице и Стожер, што је навело турске власти да оптуже Црну Гору, Италију и Србију да стоје иза те побуне. То је довело до избијања правог ратног стања. Навео је и податак да је у последњим борбама настрадало шесто Срба.¹⁸

Важан извештај о стравичним зулумима које турске власти и војници врше према побуњеницима и у крајевима који су захваћени побуном упутио је 21. јуна 1906. године Сава Банковић, управник српске царине на Јавору лично Николи Пашићу, председнику српске Владе. Банковић јавља да су сва српска села од Пренђана до Васојевића попаљена. Српски устаници су у независној ситуацији, а Шемси-паша уместо да умирује ситуацију, чини све да се нереди још више распламсају. У том смислу све ухапшене Србе или убија или мучи и спроводи у затворе. Уништио је и све мостове на Тари, како би спречио дотурање помоћи Србима.¹⁹

Такође, корисни су и извешатаји српских дипломата о покретима турске војске ка пљеваљском санцаку у циљу гушења побуне и пацификације српског народа. Такви су извештаји Настаса Настасијевића, српског вицеkonzула у Приштини од 6. јуна и Ђорђа Симића, посланика у Цариграду од 24. јуна 1906.²⁰

Занимљив је однос српске Владе у питању организовања и вођења побуне у пљеваљском санцаку тих месеци. Њен став је био да немире треба избегавати, односно да побуне које су у више наврата потресале пљеваљски крај током 1905. 1906. и 1907. године треба што пре окончати, јер се сматрало да иза њих стоји аустријска дипломатија која није желела добро српском народу на том простору, већ је због стварања што горе ситуације на терену преко ових побуна покушавала да инструментализује оправдано незадовољство Срба. О томе говори кратка депеша МИД - царинарницима на Јавору и у Рашкој као и Стевану Самарцићу, упућена 2. фебруара 1906. У краткој инструкцији Јован Јовановић Пижон упозорава да је српска Влада најодлучније против сваког покрета који има за циљ подизање српског народа на побуну. Апеловало се на угледне Србе пљеваљског краја да се не поводе од људи који их подстичу на побуну и дају оружје. Јасно се указивало да би у постојећим околностима сваки револуционарни покрет ишао само на руку

¹⁸ АС, МИДС, ПП, 1906, Бр. 815, Ј. Ђуровић-МИД-у, 15/25. V 1906, М. Петровић, *Документи о Рашкој области*, бр. 89, 121.

¹⁹ АС, МИДС, ПП, 1906, пов. Бр. 299, С. Банковић-Н. Пашићу, 8/21. VI 1906, М. Петровић, *Документи о Рашкој области*, бр. 93, 124.

²⁰ АС, МИДС, ПП, 1906, ПП. 443, Н. Настасијевић-МИД-у, 24. V/6. VI 1906, М. Петровић, *Документи о Рашкој области*, бр. 90, 121, АС, МИДС, ПП, 1906, Пов. Бр. 289, Ђ. Симић-МИД-у, 11/24. VI 1906, М. Петровић, *Документи о Рашкој области*, бр. 94, 124-125.

српским непријатељима. Српском народу је сугерисано да је тренутно најважније да развије осећање солидарности и да се понаша као једна целина.²¹

О важности Пљеваљског санцака у војном и политичком смислу за српски народ, неискреној улози Аустрије у побунама у том крају и предлогу мера за рад међу тамошњем становништву користан је извештај Чедо Поповића, српског пешадијског капетана из Ужица, који је био иначе у служби Централног одбора Српске одбране, српске друштвене организације која је имала за циљ помоћ српском народу у Старој Србији и Македонији упућен МИД-у 1. јула 1906.

Поред истицања геостратешког значаја пљеваљског краја преко кога води најкраћи пут ка Митровици, односно даље ка Солуну, капетан Поповић указује и на штетну политичку улогу коју аустријска влада врши међу Србима у пљеваљском санцаку. Та деструктивна улога се по њему огледала у перфидној тактици поткупљивања појединих људи новцем, давањем различитих концесија и слично, чиме их ствара економски богатим, придобија их за себе, а они шире круг својих, а самим тим и аустријских присталица. Преко тих купљених људи, али и својих агената, Аустријанци шире мржњу између Срба и Турака и тиме генеришу нереде. Након избијања немира појављују се као тобожњи заштитиници Срба. Осим тога служе се “најгаднијим денунцијацијама” против Србије и угледних српских личности у намери да што више Србе одвоје од своје матице.

Капетан Поповић, такође, износи занимљиве податке који су илустровали постојеће стање у пљеваљском крају. На основу његових процена Срби чврсто стоје уз Србију, слепо се покоравалући српским наредбама и не верују аустријским обећањима. На крају износи и предлог мера које треба предузети како би се још више учврстио утицај Србије, а осујетиле неискрене намере Аустрије. Најважнија мера би подразумевала да се по селима и племенима одреди највиђенији човек који би био вођа и преко кога би се се комуницирало са тамошњим народом. Од мештана би требало прикупити податке о оним лицима који нису наклоњени Србији, као и какав је њихов утицај у народу. Неопходно би било сазнати и какав је утицај свештеника и учитеља у народу, као и да ли се могу придобити турски прваци у појединим крајевима за српску ствар и то путем новца па чак и оружја. Такође, било би нужно да се прецизно утврди колико је становништво способно за борбу и колико оружја поседују.²²

²¹ АС, МИДС, ПП, 1906, бр. 1, МИД-Царинарницама на Јавору, и Рашкој и директору гимназије у Пљевљима, 20. I/2. II 1906, М. Петровић, *Документи о Рашкој области*, бр. 78, 110.

²² АС, МИДС, ПП, 1906, бр. 1, Ч. Поповић-МИД-у, 17. VI/1. VII 1906, М. Петровић, *Документи*

Слично је размишљао и Љуба Јовановић, потпредседник Централног одбора Српске одбране, који је у писму Врховном одбору српске организације од 12. јула исте године упозоравао на штетност подстицања српског народа на побуну и отворено оптуживао Аустрију, односно њене агенте, да стоје иза побуне у пљеваљском крају у 1906. години, али и раније. Према Јовановићевом мишљењу циљ тог субверзивног рада је изазивање јачег народног отпора против омрзнуте турске власти, како би се изазвала турска реакција, односно показао њен фанатизам, што би дало повода Аустроугарској да изврши окупацију пљеваљског санцака и евентуално даљег простора ка Митровици. На тај начин она би се уклинела између Србије и Црне Горе. Љуба Јовановић је сматрао да је несумњиво доказано да су побуне пљеваљског живља извршене на основу “подземног роварења” Аустрије.

Јовановић признаје да је жалосно што на њих Србија није имала никакав утицај, оне су се одигравале против њених интереса и у најнеповољније време, при чему је Београд с тешком муком покушавао да их стиша. На крају је Јовановић изнео мишљење да је нужно да дође до формирања снажне организације у пљеваљском крају која би створила неопходне услове за остваривање српских националних интереса и олакшао посао српској војсци у случају њеног упада у тај крај. За остваривање тог задатка предлагао је да српска организација одобри одсуство четворици поверљивих особа који би на терену оснажили мрежу српске организације.²³

Драгоцене сведочанства о друштвено-политичким, привредним, црквено-школским и културним приликама у Пљевљима и тешком положају тамошњих Срба током немирне 1906. године оставио је и Нићифор Перић, митрополит Рашко-Призренски у опширном извештају који је 4. септембра 1907. године из Приштине упутио Николи Пашићу. Митрополит Перић је боравио у Пљеваљском санцаку септембра и октобра 1906, што је била погодна прилика да се на лицу места упозна са изузетно ровитом и опасном ситуацијом у којој се нашао српски народ након гушења побуне. Становници Пљеваља и околине су тих месеци с једне стране били суочени са терором и репресијом турских власти и војске, а са друге стране засути лажним обећањима аустријских емисара и дипломата који су њихов тежак положај покушали да злоупотребе за остваривање својих агресивних спољнополитичких циљева. Митрополит Перић хвали родољубивост и оданост грађана пљеваљског краја према Србији и српском народу. Осим тога сматрао је да се сви

о Рашкој области, бр. 95, 125-127.

²³ АС, МИДС, ПП, 1906, бр. 1, Љ. Јовановић- Врховном одбору Српске организације, 5/12. VII 1906, М. Петровић, *Документи о Рашкој области*, бр. 96, 127-128.

тамошњи Срби могу употребити за остваривање општих поверљивих српских послова и спремни су да спрече све оно што би могло да штети националним аспирацијама и политичким интересима Србије. Сугерисао је и да наставници у гимназијама и учитељи у основним школама треба да се крећу у народу.²⁴

У погледу материјалног положаја школа изнео је утисак да је ситуација у основним школама доста добра, а да ситуацију у гимназијама отежава то што је изгорела гимназијска зграда, а нова је још у изградњи. Митрополит рашко-призренски је током боравка у Пљевљима предложио и оснивање посебног манастирског фонда односно новчаног Завода који би својим средствима помагао материјално јачање грађана и сељака, што је усвојено. У вези са деловањем Фонда изнео је и податак да је за годину дана капитал Завода достигао цифру од 130000 гроша.²⁵

Занимљив је и онај део извештаја у коме се износе подаци о терору турских власти према Србима, али и аустријских агената и официра који се прерушавају у турске и српске униформе и упадају у српске куће и врше најразличитија насиља, а након тога оптужују турске војнике за злочине. Указао је и на сва недела и претње пријеполског кајмакама према српским сељацима и грађанима и на његову неспремност да се истраже убиства појединих Срба и изврши кажњавање криваца.²⁶

Бројни извештаји угледних Срба из пљеваљског краја, али и представника српских политичких и црквених власти о ситуацији у пљеваљском сандраку у 1906. години, показују изузетно тешко стање и положај тамошњег становништва које је било изложено тешким економским, и војним репресалијама турских цивилних и војних власти што је изазивало њихову реакцију у виду подизања низа буна које су са мањим предасима трајале од 1903. до 1907. године. Занимљиво је да је аустријска политика била веома умешана у подстицање побуна српског народа јер је желела његову конфронтацију са Турцима односно погоршавање ситуације како би пронашла изговор за интервенцију и окупацију тих подручја по моделу Босне и Херцеговине. Према томе с једне стране је подстрекивала оправдано незадовољство српског народа против Турака и нудила материјалну и војну помоћ, а с друге стране након тога излазила као помирителј односно посредник између две стране. У скоро свим извештајима та неискрена политика је прозвана и осуђена, а Срби

²⁴ АС, МИДС, ПП, 1907, бр. 404, Н. Перић- Н. Пашићу, 22. VIII/4. IX 1907, М. Петровић, *Документи о Рашкој области*, бр. 110. 157-159.

²⁵ Исто, 160.

²⁶ Исто, 161.

непрестано позивани да не наседају на те аустријске провокације које само могу да им још више отежају и онако незавидан положај. Ови извештаји су важни за стицање једне целовите слике о политичким привредним и културно просветним приликама пљеваљског краја на почетку двадесетог века и добар су показатељ лошег положаја тамошњих Срба.

Резиме:

Велика побуна сељака пљеваљског краја 1906-1907. године против намета турских власти, која је представљала део ширег аграрно-социјалног покрета са националном димензијом, изазвала је велику пажњу суседних држава, а пре свега Краљевине Србије. У Београд су тих месеци слати извештаји да иза побуне стоје аустријске власти, односно конзул Драшковић који је био у контакту са Филипом Ђурашковићем, угледним трговцем из Пљеваља. Побуна сељака изазвала је одлучну реакцију турских власти који су на силу угушили устанак, при чему је велики број побуњеника убијен, а њихова имовина заплењена или уништена. Српске власти су редовно обавештаване о току устанка и интензитету одмазде и злочина турских власти према побуњеницима. Редовне извештаје о томе у Србију је слао Стеван Самарцић, управник српских основних школа у Пљевљима. Српске власти су преко Самарцића, али и других извора, апеловале на локално становништво да одустану од побуне против турских власти, али без успеха. У Београду се сматрало да аустријска дипломатија жели да оправдано незадовољство сељака инструментализује за своје циљеве, то јест за окупацију пљеваљског санџака.